

CZESŁAW DEPTUŁA, PAWEŁ KRAS
(Lublin)

SIOSTRA PROFESOR URSZULA BORKOWSKA OSU

Życie, praca i zasługi Siostry Profesor Urszuli Borkowskiej to rzeczywistość o wielu wymiarach. Na szczęście, znajdujemy się w sytuacji, w której sam charakter niniejszej Księgi określa treść naszej wypowiedzi. Zgodnie bowiem z założeniami tego zbioru będziemy mówić głównie o Siostrze jako profesorce uniwersytetu. Znaczy to jednak wciąż bardzo wiele, chodzi bowiem o sylwetkę wybitnej Uczonej i Mistrzyni intelektualnej, wybitnego Nauczyciela i Wychowawcy akademickiego.

Urszula Borkowska, córka Zenona Borkowskiego i Leokadii z Brudzyńskich, urodziła się 11 sierpnia 1935 r. w Gdyni. Po wkroczeniu wojsk hitlerowskich na przedmieścia miasta w pierwszych dniach września 1939 r. ojciec podjął decyzję o wyjeździe całej rodziny do Warszawy. Okrążenie stolicy przez armię niemiecką uniemożliwiło jednak realizację tych planów. Rodzina Borkowskich spędziła okupację w podwarszawskim Aninie. Tam też na świat przyszedł młodszy brat Siostry Borkowskiej, Andrzej. Po ustaniu działań zbrojnych w 1945 r. rodzina Borkowskich powróciła do Gdyni, gdzie w 1948 r. Urszula ukończyła szkołę podstawową, a następnie rozpoczęła naukę w Prywatnym Żeńskim Liceum Ogólnokształcącym Sióstr Urszulanek. Maturę uzyskała w 1951 r.

15 sierpnia 1953 r. wstąpiła do zakonu, którego była wychowanką, czyli do Sióstr Urszulanek Unii Rzymskiej. Pierwsze śluby złożyła w Częstochowie 11 lutego 1956 r. Podjęcie studiów wyższych, które w dalszej przyszłości zaowocowało pracą uniwersytecką, splotło się tutaj z jej drogą zakonną. Na uwagę zasługują znamienne dla tego fragmentu biografii Siostry zmiany miejsca pobytu i wiążące się z nimi doświadczenia. W 1958 r. Siostra Borkowska ukończyła dwuletnie studia filozoficzno-teologiczne w Międzyzakonnym Wyższym Instytucie Katechetycznym w Krakowie. W latach 1958-1959 pracowała w prowadzonym przez siostry urszulanki Liceum Ogólnokształcącym nr 13 we Wrocławiu. W 1959 r. rozpoczęła studia w Sekcji Filologii Angielskiej Wydziału Nauk Humanistycznych Katolickiego Uniwersytetu

Lubelskiego. Z powodu zamknięcia kierunku przez władze komunistyczne, Siostra Profesor kontynuowała studia w Sekcji Historii (obecnie Instytut Historii). Studia te trwały do 1964 r. Prowadzone pod kierunkiem wybitnych nauczycieli akademickich, w znacznej mierze już dziś nieżyjących, dostarczyły mocnej podstawy pod osiągnięcia badawcze i dydaktyczne przyszłej profesor naszego Instytutu i uniwersytetu.

Warto przypomnieć, iż grupa owych nauczycieli reprezentowała wówczas wiodące w skali europejskiej nurty historiograficzne, które z trudem torowały sobie drogę na uczelniach wyższych i w instytutach badawczych PRL. Pomimo pozytywnych przemian, jakie zaszły w nauce polskiej po 1956 r., nadal występowała istotna blokada określonych kierunków badań, zwłaszcza, jak wiemy, odnośnie do historii Kościoła i społeczności religijnych czy też, generalnie, do problemu relacji pomiędzy religią a kulturą. Pracę magisterską zatytułowaną *Kult liturgiczny św. Urszuli w Polsce do XVI w.* napisała Siostra na seminarium prof. Zygmunta Sułowskiego. Po magisterium wróciła do pracy we wspomnianym liceum wrocławskim. Na KUL powróciła w 1967 r. Zatrudniona początkowo w Bibliotece Głównej uniwersytetu, już w lutym 1968 r. objęła stanowisko asystenta Sekcji Historii. Odtąd pozostawała nieprzerwanie nauczycielem akademickim naszej uczelni. W 1976 r. awansowała na stanowisko adiunkta. W 1990 r. została docentem, w 1992 r. profesorem nadzwyczajnym, a w 1999 r. profesorem zwyczajnym. Przebywając w Lublinie, mieszkała stale w domu swego zakonu. Przyczyniła się w pełni do stworzenia tam ośrodka spotkań i kontaktów naukowych, tak w kręgu środowiska lubelskiego, jak i o zasięgu szerszym, ogólnokrajowym, niekiedy także międzynarodowym. Chodziło przy tym również o miejsce rekolekcji oraz zacieśniania więzi osobistych.

* * *

Siostra Urszula Borkowska znalazła zatrudnienie w Sekcji Katedry Historii Średniowiecznej i Nauk Pomocniczych Historii prowadzonej przez prof. Zygmunta Sułowskiego. Gdy w 1976 r. wspomniana katedra uległa reorganizacji i podziałowi, Siostra pozostała w zespole kierowanym przez prof. Sułowskiego, która otrzymała wówczas nazwę Katedry Metodologii i Nauk Pomocniczych Historii. W 1990 r., po przejściu profesora na emeryturę, objęła kierownictwo tej katedry. Już wcześniej jednak, w 1989 r., zaczęła prowadzić seminarium magisterskie. Z czasem powstało na nim ponad sześćdziesiąt prac magisterskich. W 1993 r. otworzyła własne seminarium doktoranckie, w ramach którego napisano i obroniono pięć rozpraw doktorskich.

W toku swej pracy na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim prowadziła szereg różnego rodzaju zajęć dydaktycznych: ćwiczeń i konwersatoriów, wykładów kursowych i monograficznych, proseminariów i seminariów. Poza zajęciami, których tematy dotyczyły bliskich jej dziedzin mediewistyki oraz historii Kościoła i kultury, na odnotowanie zasługują, tak ważne dla formacji naukowej studenta historii, zajęcia ze wstępu do badań historycznych. Prowadzenie ich przez Siostrę utrwaliło się w tradycji Sekcji (Instytutu) jako

coś niezwykle instruktywnego i kojarzącego się równocześnie z perfekcją warsztatu samego nauczyciela. Siostra Borkowska miała zajęcia także na innych kierunkach studiów naszego uniwersytetu (na uwagę zasługują na przykład wykłady prowadzone na filologii angielskiej). W latach 1973-1981 Siostra Profesor prowadziła cykl wykładów z historii Polski dla studentów zagranicznych Letniej Szkoły Kultury i Języka Polskiego. W 1994 r. jako *visiting professor* prowadziła zajęcia w Medieval Studies Department Central European University w Budapeszcie. Była też recenzentką wielu rozpraw doktorskich i habilitacyjnych powstałych na różnych seminariach na KUL oraz na innych uniwersytetach.

W ciągu pracy na lubelskiej uczelni Siostra Profesor ugruntowała zespół trwałych związków ze swymi mistrzami, kolegami i uczniami. Często stosunki o charakterze zawodowo-organizacyjnym korespondowały z silniejszą więzią osobistą. O niektórych takich więziach uniwersyteckich warto wspomnieć. Na pierwszym miejscu trzeba wymienić relacje łączące Siostrę z prof. Zygmuntem Sułowskim. Profesor Sułowski, naczelny autorytet moralny środowiska, stróż zdrowego rozsądku i organizacyjnego ładu wewnątrz Sekcji, okazał się z perspektywy czasu mistrzem licznego grona pracowników naukowych KUL, głównie w dziedzinach mediewistyki i nauk pomocniczych historii. Formował on swych uczniów w ramach seminariów magisterskich i doktorskich jako kierownik zespołu katedry oraz konsultant i recenzent na dalszych etapach ich kariery uniwersyteckiej. Długotrwała więź z profesorem miała ważne znaczenie dla miejsca, jakie przypadło Siostrze w życiu Sekcji Historii.

W aspekcie dziejów Sekcji (Instytutu) zrozumią ją jest wieloletnia i wielostronna współpraca Siostry z prof. Jerzym Kłoczowskim. Nasze środowisko naukowe zawdzięczało temu historykowi przede wszystkim szerokie horyzonty badawcze, powiązania z przodującymi ośrodkami naukowymi w kraju i za granicą oraz bogactwo inicjatyw programowych i organizacyjnych w dziedzinie studiów nad historią chrześcijaństwa. Do działań Siostry związanych z osobą prof. Kłoczowskiego jeszcze powrócimy. W tym miejscu zaznaczymy jeszcze jej więzi z nieco starszymi kolegami mediewistami. Na szczególne podkreślenie zasługuje współpraca Siostry Profesor Urszuli Borkowskiej z wybitną badaczką religijności i kultury średniowiecznej, a przy tym także zakonnicą urszulanką, siostrą profesor Aleksandrą Witkowską. Obie siostry oraz znany historyk polskiego Kościoła w średniowieczu prof. Eugeniusz Wiśniowski przez dłuższy czas prowadzili wspólnie seminaria doktorskie¹. O stosunkach łączących Siostrę Profesor Borkowską z jej uczniami trzeba będzie opowiedzieć osobno.

¹ Dwojgu z tych osób poświęciła Siostra Urszula Borkowska piękne teksty: *Profesor Zygmunt Sułowski (1920-1995)*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 38 (1995), 1-2, s. 137-140 (tekst nekrologiczny); *Aleksandra Witkowska OSU – życie i działalność naukowa*, w: *Peregrinatio ad veritatem. Studia ofiarowane Profesor Aleksandrze Witkowskiej OSU z okazji 40-lecia pracy naukowej*, red. U. Borkowska i in., Lublin 2004, s. 47-63.

W dorobku Siostry Profesor odnotowujemy niemal dwieście różnego typu publikacji². Znaczna ich część to pozycje w językach obcych. Większość prac obcojęzycznych powstała w języku angielskim, pozostałe zaś głównie w językach francuskim i włoskim. Wystąpiła też Siostra w roli redaktora kilku opracowań zbiorowych. Obszerną listę jej prac poświęconych religijności polskiego społeczeństwa średniowiecznego – od religijności masowej po religijność rodzin monarszych i świętych przedstawicieli duchowieństwa – otworzyła wydana drukiem i wspomniana już wyżej rozprawa magisterska o kulcie św. Urszuli³.

Siostra Urszula Borkowska zaangażowała się od samego początku w wyróżniające środowisko historyków KUL badania nad historią społeczno-religijną dawnej Polski. Chodzi o trwające przez kilka dziesięcioleci inicjatywy, które kojarzą się głównie z osobami prof. Jerzego Kłoczowskiego i prof. Zygmunta Sułowskiego oraz z Instytutem Geografii Historycznej Kościoła w Polsce. Istotnym zadaniem wspomnianych badań pozostawało między innymi ujęcie kartograficzne dziejów Kościoła i chrześcijaństwa w naszym kraju i w tym regionie Europy, który pozostawał związany z Polską. W relacji z sygnalizowanym nurtem badań znalazły się w dorobku Siostry rozmaite artykuły programowe (refleksje metodologiczne, propozycje kwestionariusza itp.), opracowania części syntezy polskich dziejów kościelnych⁴, publikacje z wystąpień na sesjach czy kongresach naukowych. Dodać tu można publikacje poświęcone zakonom, a w szczególności średniowiecznym franciszkanom w Polsce i Wielkim Księstwie Litewskim⁵.

² W załączonym do niniejszej Księgi wykazie publikacji Siostry (s....) pominięto pozycje mniejsze lub mało znaczące.

³ M.G. Borkowska, *Kult liturgiczny św. Urszuli w Polsce do XVI w.*, „Roczniki Humanistyczne”, 14 (1966), 2, s. 109-198. Ponieważ znane są przede wszystkim prace Siostry poświęcone religijności elit, warto przypomnieć także jej artykuł *Przykład pobożności mieszczańskiej w XV wieku: Weronika z Krakowa*, w: *Sztuka i ideologia XV wieku. Materiały sympozjum Komitetu Nauk o Sztuce Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1-4 XII 1976 r.*, red. P. Skubiszewski, Warszawa 1978, s. 111-112.

⁴ Warto zauważyć, że w wielojęzycznych redakcjach jednego z owych dzieł zespołowych Siostra zajęła się okresem wczesnego średniowiecza polskiego: U. Borkowska, *Odbudowa i tworzenie podstaw (druga połowa XI i XII w.)*, w: *Chrześcijaństwo w Polsce. Zarys przemian 966-1979*, red. J. Kłoczowski, Lublin 1980, s. 33-54 (nowa, rozszerzona wersja: Lublin 1992; artykuł Siostry Borkowskiej pod nieco zmienionym tytułem – *Odbudowa i rozwój, 2. poł. XI i XII w.*, s. 53-88); też, *Recostruzione e sviluppo (1039-1198)*, w: *Storia del cristianesimo in Polonia*, a cura di J. Kłoczowski, Bologna 1980, s. 61-90; też, *La reconstruction et le developpement. Fin du XIe et XIIe siècle*, w: *Histoire religieuse de la Pologne*, éd. J. Kłoczowski, Paris 1987, s. 52-83. Do tego samego okresu, ale przy nieco szerszym zasięgu terytorialnym, odnosi się też syntetyczne opracowanie Siostry *The Church and Feudal Society in Central and Eastern Europe*, w: *Chiesa e mondo feudale nei secoli X-XII. Atti della dodicesima Settimana internazionale di studio, Mendola 24-28 agosto 1992*, Milano 1995, s. 357-374.

⁵ Warto zwrócić uwagę, iż Siostra była również współredaktorem części serii wydawniczej *Zakony franciszkańskie w Polsce* pt. *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej*, cz. 1: *Franciszkanie na ziemiach polskich*, Kraków 1983.

Wspomniana działalność środowiska Sekcji Historii KUL stanowiła bez wątpienia jedno z ważnych źródeł rosnącej aktywności Siostry na polu organizacji naukowych spotkań międzyśrodowiskowych. Naszą uwagę skupiają zwłaszcza dwie instytucjonalne płaszczyzny takiej aktywności, przejawianej przez Siostrę Profesor wspólnie z kolegami z uczelni, a z czasem także z uczniami-wychowankami. Mamy na myśli imprezy organizowane pod szyldem Commission Internationale d'Histoire Ecclésiastique Comparée (CIHEC) oraz Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej. Ta ostatnia, pozauczelniana instytucja kontynuowała pod kierunkiem prof. Jerzego Kłoczowskiego badania nad wybranymi problemami historii religijno-kościelnej tego wielkiego regionu, sformułowanymi wcześniej w programach KUL. Uderza coraz bardziej znacząca i samodzielna rola Siostry Borkowskiej w omawianej sferze działań. Dodać należy, iż zasięg kontaktów naukowych Siostry, liczba wiążących się z tymi kontaktami wystąpień i zakres prezentowanej przez nią w różnych kręgach problematyki powiększały się stale również w wyniku własnych poszukiwań i inicjatyw. W wielu środowiskach historycznych narastało z kolei uznanie dla znakomitych dokonań badawczych i dydaktycznych mediewistki z Lublina.

* * *

Trzeba wszelako wrócić do okresu pierwszych lat pracy Siostry Borkowskiej na KUL. Rozwój naukowy przyszłej profesor przebiegał w sytuacji bardzo trudnej dla naszego uniwersytetu, a zwłaszcza dla humanistyki, którą pozbawiono prawa do nadawania stopni doktorskich i przeprowadzania habilitacji⁶. Szansę – tak dla indywidualnych postępów badawczych, jak i instytucjonalnej dynamiki pracy naukowej ośrodka – stwarzało nawiązywanie i podtrzymywanie kontaktów z życzliwymi KUL przedstawicielami i środowiskami uczelni państwowych oraz państwowych instytutów naukowych. W dziejach Sekcji Historii niezmiernie zasługi położył w tym kontekście prof. Jerzy Kłoczowski, a szczególnie doniosłą rolę odegrały kontakty z historykami warszawskimi. Z punktu widzenia potrzeb naszej mediewistyki największe znaczenie miało nawiązanie bliskich kontaktów z prof. Aleksandrem Gieysztozem. Uczestnictwo w seminarium słynnego uczonego otworzyło drogę do doktoratu kilku mediewistom z KUL, nie mówiąc o korzyściach związanych z wymianą doświadczeń naukowych. Dla środowiska lubelskiego powyższe spotkania i wywodzące się z nich trwalsze kontakty owocowały wzbogaceniem warsztatu mediewistycznego tudzież możliwościami prezentacji własnego dorobku. Na seminarium doktoranckie prof. Gieysztoza uczęszczała również Siostra Borkowska. Jej badania spotkały się w środowisku warszawskim z zainteresowaniem. Znalazła tam wybitnych partnerów do dyskusji

⁶ Jak wiemy, po 1956 r. osłabła narzucona przez władze komunistyczne izolacja naukowa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, niemniej dyskryminacja uczelni ciągle jednak trwała. Właśnie po okresie stalinowskim doszło do likwidacji na KUL kolejnych kierunków studiów.

nad opracowywanymi przez siebie zagadnieniami, a w szczególności, oczywiście, nad tematem pracy doktorskiej.

30 czerwca 1976 r. Siostra Urszula uzyskała na Uniwersytecie Warszawskim stopień doktora na podstawie rozprawy *Kościół i obcy w świadomości Jana Długosza*. Promotorem pracy był prof. Aleksander Gieysztor, recenzentami zaś profesorowie: Henryk Samsonowicz, Bronisław Geremek i Jerzy Kłoczowski. Rozprawa stanowiła podstawę wydanej kilka lat później znakomitej książki *Treści ideowe w dziełach Jana Długosza. Kościół i świat poza Kościołem* (Lublin 1983). Ożywioną współpracę z historycznym środowiskiem warszawskim kontynuuje Siostra Profesor do dziś.

Habilitację mogła Siostra Doktor Borkowska przeprowadzić już w KUL. Jej przewód habilitacyjny był jednym z pierwszych, jakie miały miejsce na Wydziale Nauk Humanistycznych KUL. Podstawą habilitacji była – oprócz, oczywiście, serii liczących się naukowo publikacji – książka *Królewskie modlitewniki. Studium z kultury religijnej epoki Jagiellonów (XV i początek XVI wieku)* (Lublin 1988; wyd. 2, Lublin 1999). Recenzentami byli profesorowie: Aleksander Gieysztor, Jerzy Kłoczowski i Maria Bogucka. Rezultatem habilitacji było uzyskanie przez Siostrę Urszulę Borkowską 25 września 1989 r. stopnia doktora habilitowanego. Kolejny tytuł naukowy – profesora, otrzymała 16 stycznia 1999 r.

* * *

Wspomniany doktorat wolno uznać za pewien wyznacznik koncentracji zainteresowań badawczych Uczzonej. Chodzi o skupienie się na późnym średniowieczu, z otwarciem na czasy renesansu, przy czym Siostra nie zaprzestaje podejmowania tematów dotyczących X-XIII w.⁷, kierując licznymi pracami traktującymi o sprawach wspomnianych stuleci. Jednakże główne jej osiągnięcia naukowe, a także to, co w dorobku Instytutu Historii KUL można nazwać „szkołą Siostry Borkowskiej”, kojarzą się przede wszystkim z badaniami nad okresem od połowy XIV do schyłku XVI w.⁸ (dodajmy, iż sama Siostra podejmowała niekiedy tematykę dotyczącą czasów nowszych). Porządkują się one w dwa wielkie zagadnienia, zgłębiane przez Uczoną od przeszło trzydziestu lat, przy opracowywaniu których ujawniła ona najpełniej perfekcję warsztatu i szerokość horyzontów badawczych, wysiłek dociekliwej kwerendy źródłowej oraz bogactwo ujęć porównawczych opartych na najnowszej, wielojęzycznej literaturze przedmiotu. Chodzi o dzieło Jana Długosza (temat zakorzeniony w szerszych zainteresowaniach Siostry polską historiografią średniowieczną) oraz o ród dynastyczny Jagiellonów⁹.

⁷ Przykładowo można tu wskazać na sporą grupę jej artykułów dotyczących millenium śmierci św. Wojciecha i millenium Zjazdu Gnieźnieńskiego.

⁸ Okresu po 1400 r. dotyczyły tematy wszystkich rozpraw doktorskich napisanych pod kierunkiem Siostry Profesor, choć ich autorzy w różnych aspektach poruszali też sprawy wcześniejsze.

⁹ Przegląd jej znaczących publikacji z tego zakresu patrz Bibliografia (s...). Na podkreślenie zasługuje opracowanie dużej ich części w języku angielskim, co wprowadza je w europejski obieg naukowy.

Jeśli weźmiemy pod uwagę temat pierwszy, do dziś obserwujemy odkrywanie przez Siostrę ogromnego bogactwa struktur, treści i sensów stworzonej przez Długosza polskiej „summy historycznej”. Znakomity dziejopis w serii jej rozpraw rysuje się nam jako reprezentant kultury, wiedzy i mentalności elit epoki, człowiek Kościoła, uczestnik wielkiej polityki i życia dworskiego. Autorkę interesuje przede wszystkim pewna wizja całościowa wyłaniająca się z dzieł Długosza, zasady organizacji materiału historiograficznego związane ze światopoglądem i biografią kronikarza, jego formacją intelektualną i duchową, a także z różnorodnym zaangażowaniem. Prezentuje nam Siostra, w jaki sposób twórca *Roczników* ukształtował obraz całości dziejów Polski, wrośniętych w dzieje powszechne przede wszystkim przez uczestnictwo w historii świętej, której kontynuację pobiblijną stanowi historia *christianitas* (pojawia się tu kwestia relacji pomiędzy wyobrazeniami religijnymi epoki a formującą się świadomością narodową). Dowiadujemy się, jak znamienity dziejopis przedstawił obraz stosunków pomiędzy *regnum* i *sacerdotium* w naszym kraju i jak widział on miejsce Polski w Europie Środkowo-wschodniej na tle wielkiej relacji „Kościół – świat poza Kościołem”. Rozważania nad Długoszem stają się też dla siostry odskocznią do porównawczych refleksji nad horyzontami historiografii „Młodszej Europy” w średniowieczu i w początkach ery nowożytnej, horyzontami określanymi przez grę tendencji uniwersalistycznych i partykularnych¹⁰. Równocześnie Profesor Borkowska odkrywa w ogromie zgromadzonego przez kronikarza materiału różnorodne tematy szczegółowe. I choć preferuje sprawy kościelne, to zgłębia też fascynujące wszystkich badaczy dzieł Długosza tajniki jego kwerendy źródłowej i warsztatu historiograficznego.

Przy tematyce jagiellońskiej mniej interesowały Siostrę Profesor kwestie wielkiej polityki, bardziej zaś zagadnienia formacji umysłowej i duchowej, środowiska kulturalnego i życia codziennego dynastów. Przy takim podejściu badawczym Autorka kładła niejednokrotnie akcent na niepowtarzalne, osobiste cechy bohaterów i bohaterki narracji historiograficznej. Zafascynowała Siostrę Urszulę przede wszystkim religijność Jagiellonów, fenomen o nieoczekiwanej intensywności i głębi, rzutujący w sposób istotny na obraz postaw i zachowań członków rodu dynastycznego. Odkrywcze w obrębie powyższej problematyki jej rozliczne prace, przybierające zazwyczaj postać niedużych rozpraw czy studiów (wyjątkiem wspomniana pozycja o modlitewnikach królewskich), tworzą pewną mocno zarysowaną całość, która winna koniecznie znaleźć swoją formę książkową.

Siostra Profesor Borkowska poddała rozbiorowi rozległy wachlarz zagadnień, jakie stawia przez historykiem religijność dynastii Jagiellonów. Na jednym biegunie badań Siostry spotykamy studia nad wielkimi rytuałami

¹⁰ Odnajdujemy, że gdy zorganizowała w Lublinie międzynarodowe seminarium „Uniwersalizm i regionalizm w kronikarstwie Europy Środkowo-Wschodniej. Średniowiecze – początki czasów nowożytnych” (materiały wydane w 1996 r.), to podstawowym referatem spotkania był właśnie tekst Siostry *Uniwersalizm i regionalizm w „Rocznikach” Jana Długosza*.

wplatanymi cyklicznie w życie dynastii, takimi jak ceremonie związane z chrztami, zawieraniem małżeństw, koronacjami i pogrzebami. Mowa o zjawiskach niedających zasadniczo wglądu w pobożność określonych osób. Droga wiodła stąd jednak ku studiom nad zachowaniami, w obrębie których, przy niekwestionowanej skądinąd obecności wymogów stawianych każdemu monarsze, odczytać już można – niekiedy dość wyraźnie – indywidualne postawy religijne dynastów oraz przejawy osobistych oddziaływań kształtujących religijność rodu. Chodzi o badania Siostry Profesor nad fundacjami kościelnymi Jagiellonów, nad ich dobroczynnością, pielgrzymkami, praktykami sakramentalnymi, doborem spowiedników i kapelanów, specjalnymi dewocjami, używanymi modlitewnikami itd. Wyjątkowym zainteresowaniem siostry cieszyły się powiązania dynastii z Jasną Górą – opieka monarchów nad sanktuarium oraz ich cześć dla cudownego obrazu (tematyką kultu jasnogórskiego będzie zajmowała się także w okresie pojagiellońskim). W aspekcie warsztatowym podziwiać należy odkrywcze wykorzystanie dla potrzeb wzmiankowanej problematyki tak „przyziemnych” źródeł, jak rachunki królewskie. Przy temacie pobożności Jagiellonów wydożyła Siostra problematykę ich formacji religijnej, zarówno nabytej przez wychowanie na królewskim dworze w Polsce, jak i przyniesionej z zewnątrz, co dotyczyło zwłaszcza żon i matek dynastów. Wkraczamy tu wraz z Uczoną w szerszą problematykę wpływów duchowych i kulturalnych, które oddziaływały na rodzinę dynastyczną, środowisko jej współpracowników świeckich i duchownych, dwór królewski, kręgi objęte mecenatem władców. W publikacjach Siostry Borkowskiej sprawy powyższe pojawiały się już przy zajmowaniu się kwestią ceremoniału kształtującego różne zachowania władców, a mianowicie tam, gdzie *sacrum* sąsiadowało z *profanum*, które niekiedy dominowało (na przykład podczas ceremonialnych wjazdów monarszych). Odtąd na prawie każdym polu jej obserwacji dotyczących Jagiellonów problemy życia religijnego zazębiają się z problemami świeckich nurtów kultury dworskiej. W krąg zainteresowań badaczki wkracza, siłą rzeczy, stare, lecz wciąż niewyczerpane zagadnienie relacji pomiędzy kontaktami międzynarodowymi i mecenatem rodu Jagiellonów a recepcją w Polsce i na Litwie renesansowego humanizmu. Siostra Borkowska śledząc różne świadectwa obecności Jagiellonów w kraju, podejmuje między innymi badania nad rezydencjami królewskimi, zaś przyglądając się życiu codziennemu dynastów, porusza nawet taki temat, jak tajniki dworskiej kuchni.

Zagadnienia formacji intelektualnej, zaangażowania religijnego, typów osobowości występujących w dynastii Jagiellonów musiały zyskać, rzecz prosta, odniesienie do zagadnień relacji rodzinnych z innymi rodami panującymi. Owa problematyka wydaje się bliska Siostrze ze względu na jej generalnie duże zainteresowanie kobietami z omawianej rodziny monarszej. Zajmuje się zatem rolą żon i matek królów polskich oraz wchodzi bliżej w tematykę Jagiellonek poślubiających obcych i wyjeżdżających za granicę – ich losów, związków ze starą ojczyzną i działalności w nowej. Dla badawczych pers-

pektyw Siostry zarysowuje się w tym miejscu szersza tematyka – obraz przedstawicieli dynastii na innych tronach niż polski i litewski. Odnośnie do drugiej połowy XV w., kiedy to potomkowie Kazimierza Jagiellończyka obejmować będą trony monarsze poza Polską i Litwą, pojawi się zatem w pracach Uczonej problem kultury dworów jagiellońskich w Czechach i na Węgrzech.

W związku z powyższym warto zwrócić uwagę na pewien kierunek zainteresowań Siostry, warunkowany między innymi jej kontaktami naukowo-dydaktycznymi. Chodzi o historię średniowieczną i wczesnonowożytną Węgier. Dowartościowanie jej w dziejach stosunków łączących człony regionu środkowoeuropejskiego oraz w dziejach kościelnych owego regionu, traktowanego jako pewna całość, znalazło odbicie również w pracach Siostry poświęconych wiekom wcześniejszym¹¹. Nie stracił przy tym na znaczeniu w jej badaniach trzeci ważny człon regionu, a zarazem i obszaru dynastycznego władztwa Jagiellonów – Czechy. Waga sprawy czeskiej zarysowała się w jej studiach nad Długoszem, gdzie między innymi musiała się pojawić postać głównego protektora kronikarza – biskupa Zbigniewa Oleśnickiego, który odegrał czołową rolę w ułożeniu stosunków tak polsko-węgierskich, jak i polsko-czeskich (problem husycki¹²).

Scharakteryzowany program badań nad rodem dynastycznym Jagiellonów poszerzył niezmiernie kwerendę źródłową i wzbogacił warsztat naukowy Siostry. We wspomnianej dziedzinie badań na szczególną uwagę zasługuje przeprowadzona przez nią wielka kwerenda biblioteczna, zwłaszcza w zakresie rękopisów, inkunabułów i starodruków. Siostra Profesor Urszula Borkowska wykorzystała tutaj biblioteki: Watykanu, Włoch, Anglii (oprócz bibliotek uniwersyteckich w Oksfordzie, Cambridge i Yorku także zbiory British Museum Library w Londynie), Belgii, Francji i Niemiec. Oczywiście, kwerenda objęła w pierwszej kolejności zbiory dotyczące „krajów jagiellońskich”.

Ponadto w twórczości Siostry można by wyodrębnić pewne mniejsze linie tematyczne. O niektórych była mowa wcześniej. Zaznaczmy, iż przez cały czas opracowywała ona kwestie z historii kultów, obejmujące na przykład w sferze hagiografii piśmiennictwo od przełomu X i XI w. do schyłku I Rzeczypospolitej¹³. Odrębną pozycję w dorobku Siostry stanowi wydanie

¹¹ Dla wspomnianej kwestii węgierskiej zob. przykładowo artykuł Siostry *Innocent III and the Countries of the „New Christianity” – Poland and Hungary*, w: *Innocenzo III – Urbs et Orbis. Atti del Congresso Internazionale, Roma 9-15 settembre 1998*, cur. A. Sommerlechner, vol. 2, Roma 2003, s. 1169-1191.

¹² Zagadnienia tego dotyczyła pierwsza napisana pod kierunkiem Siostry rozprawa doktorska – P. Kras, *Husyci w piętnastowiecznej Polsce*, Lublin 1998 (doktorat obroniony w 1997 r.). Oczywiście, problematyka czeska była stale obecna w pracach Siostry dotyczących postaci i kultu św. Wojciecha.

¹³ Zwróćmy tu przykładowo uwagę na pracę Siostry *Hagiografia polska (wiek XVI-XVIII)*, w: *Dzieje teologii katolickiej*, red. M. Rechowicz, t. 2: *Od Odrodzenia do Oświecenia*, cz. 1: *Teologia humanistyczna*, Lublin 1975, s. 471-503.

i opracowanie pism założycielki zakonu urszulanek – św. Anieli Merici. Przeszukując wykaz interesujących nas publikacji, natrafiamy między innymi na pozycję o Anglii w czasach św. Anzelma¹⁴.

Odnotować wypada też obszerną listę haseł z różnych gałęzi historii opracowywanych przez Siostrę Borkowską od początku jej pracy na KUL dla *Encyklopedii Katolickiej*. Siostra Profesor pozostaje też od dłuższego czasu kierownikiem polskiego zespołu redakcyjnego współpracującego z liczącymi się w świecie wydawnictwami francuskojęzycznymi – z czasopismem „*Révue d’Histoire Ecclésiastique*” i z wydawnictwem encyklopedycznym *Dictionnaire d’histoire et de géographie ecclésiastiques*. Rezultatem tej działalności jest pojawianie się w „*Révue*” informacji o interesujących pozycjach polskiej historiografii (recenzje i notki), w *Dictionnaire* zaś haseł poświęconych dziejom polskiego Kościoła i chrześcijaństwa w Polsce.

* * *

W dziedzinie międzyuczelnianych kontaktów naukowych i organizacji nauki Siostra Profesor Urszula Borkowska położyła zasługi nie do przecenienia. Osiągnięcia powyższe łączą się ze znakomitym opanowaniem przez Siostrę języków obcych, ale również z łatwością nawiązywania przez nią kontaktów w różnych środowiskach, z cechującą ją pasją poznawania ludzi, krajów, kultur. Podróże Siostry po Europie i Ameryce oraz jej pobyt w wielu krajach obrosły wręcz legendą. Zapewne głównymi ich przyczynami pozostawały własna praca naukowa, potrzeby historycznego ośrodka lubelskiego oraz zapotrzebowanie ze strony instytucji zagranicznych (chodzi zwłaszcza o wykłady Siostry, niekiedy – o czym już wspomniano – o charakterze ciągłych zajęć uniwersyteckich). Stąd zrozumiała obecność Siostry w znaczących centrach naukowych.

W grę wchodziły również wyjazdy w sprawach zakonnych. Zdaje się jednak nie ulegać wątpliwości pewne otwarcie Siostry także na „wyzwania turystyczne”. Rzecz ma zapewne wymiar duchowy, o którym trudno coś orzec. Czytelny jest określony wymiar humanistyczny pasji Siostry, z akcentem położonym na odbiór dzieł sztuki (o czym jeszcze niżej).

Siostra Profesor Urszula Borkowska uczestniczyła aktywnie w wielu międzynarodowych przedsięwzięciach i imprezach naukowych. W ramach prac Commission Internationale d’Histoire Ecclésiastique Comparée brała udział w kongresach zwoływanych w Oksfordzie (1976), Warszawie (1979), Durham (1981), Strasburgu (1983), Lublinie (1996). Pełniła funkcję sekretarza generalnego Kongresu CIHEC przy realizacji projektu „Between the East and the West. Christianity of East Central Europe”, który miał miejsce w Lublinie we wrześniu 1996 r.

¹⁴ A. Merici, *Pisma: reguła, rady, testament*, tł., oprac. i wstęp U. Borkowska, Lublin 1992; U. Borkowska, *Anglia w czasach Anzelma (England in the Times of St. Anselm)*, w: *Saint Anselm. Bishop and Thinker. Papers Read at a Conference Held in the Catholic University of Lublin on 24-26 September 1996*, red. R. Majeran, E.I. Zieliński, Lublin 1999, s. 61-85.

Zaznaczyła swą obecność w sympoziach polsko-włoskich w Wenecji (1977), Rzymie (1982) i Gazzadzie (1984) oraz w sesjach organizowanych przez British Ecclesiastical History Society w Salisbury (1980), Cardiff (1983), Dublinie (1987), Nottingham (1994), Norwich (1995) i Liverpoolu (2004).

W 2000 r. była członkiem polskiej delegacji na Kongresie Międzynarodowego Komitetu Nauk Historycznych (CISH) w Oslo.

Siostra Profesor otrzymała kilka prestiżowych stypendiów i grantów badawczych, między innymi z Komisji Europejskiej (1993) i Institute for Advanced Study z Princeton (2001). Dwukrotnie korzystała ze stypendiów DAAD (Deutscher Akademischer Austauschdienst), które pozwoliły jej zapoznać się z bogatym archiwum, jakie pozostało po Zofii Jagiellonce w Wolfenbüttel oraz Hanowerze.

W 1994 r. zorganizowała w Lublinie międzynarodowe seminarium pt. „Uniwersalizm i regionalizm w historiografii Europy Środkowo-Wschodniej w średniowieczu i czasach nowożytnych”. Wystąpiła również – we współpracy z Geisteswissenschaftliches Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas (Lipsk) – jako organizatorka międzynarodowej konferencji pt. „The Culture of the Jagiellonian and the Related Courts”; konferencja ta odbyła się także w Lublinie we wrześniu 2002 r. Wcześniej uczestniczyła w dwóch konferencjach – w Norymberdze (1999) i Kutnej Horze (2000) – podejmujących problematykę znaczenia Jagiellonów dla kultury europejskiej.

Siostra sprawowała funkcję sekretarza, a od 2003 r. wiceprzewodniczącej Polskiej Komisji wchodzącej w skład Commission Internationale d’Histoire Ecclésiastique Comparée. Powoływana była na członka wielu towarzystw naukowych. Można odnotować jej członkostwo w takich organizacjach, jak: Towarzystwo Naukowe KUL, Instytut Geografii Historycznej KUL, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Komisja Historii Kultur Komitetu Nauk Historycznych PAN, Komisja Dziejów Czech i Stosunków Polsko-Czeskich Komitetu Nauk Historycznych PAN, British Ecclesiastical History Society, Association Centre Européen de Recherches sur les Congrégations Religieuses et Ordres Monastiques.

* * *

Fenomen Siostry Profesor jako nauczyciela akademickiego pojawiał się już w chwili, gdy studenci, w liczbie wcale niemałej, podejmowali decyzję uczęszczania na jej seminarium. Decyzja taka nosiła znamiona odpowiedzi na ostre wyzwanie intelektualne i charakterologiczne. Wiadomo było, że wspomniane seminarium wymaga wyjątkowego wkładu pracy, pracy podporządkowanej dyscyplinie warsztatu, którego bazę stanowi między innymi opanowanie łaciny jako podstawowego języka źródeł oraz znajomość literatury w językach obcych. Wymogi wzrastały, oczywiście, w ramach seminarium doktorskiego, przy czym należy podkreślić, iż już udział w magisterskim (niekiedy nawet w prowadzonych przez Siostrę ćwiczeniach i proseminariach) ozna-

czał podjęcie intensywnego wysiłku badawczego i ukierunkowanie na osiągnięcia o autentycznej randze naukowej.

Młodzi ludzie podejmujący sygnalizowaną decyzję wiedzieli zatem, że przejdą twardą szkołę. Zdawali sobie sprawę, że będą zobowiązani połączyć wymóg poszukiwania w przeszłości spraw naprawdę ważnych i ciekawych z wymogiem kształtowania i szlifowania rzetelnego warsztatu historycznego, zwłaszcza w aspekcie źródłoznawczym, że przyswoić sobie muszą rozległą wiedzę humanistyczną (tematy prac wymagały nieraz wejścia w historię nauki, literatury, sztuki itd.), podejmując jednocześnie wysiłek żmudnych kwerend materiałowych, precyzyjnych analiz źródłowych i konstruowania przejrzystego tekstu rozprawy. Wiedzieli jednak i to, że spotkają Profesor, która zainteresuje się bliżej każdym uczestnikiem zespołu seminaryjnego, obejmując często owym zainteresowaniem problemy życiowe studentów, Profesor, która pokaże jasno perspektywy i możliwości podejmowanych tematów i będzie czuwać nad pracą na wszystkich etapach jej powstawania. Będą mogli również liczyć na wsparcie ze strony ukształtowanego pod skrzydłami Siostry zespołu pasjonatów – na owocne dyskusje z kolegami-studentami i z pracownikami katedry.

Tematy prac seminaryjnych, magisterskich, a następnie również doktorskich, formowały się na ogół w kręgu problematyki badań własnych Siostry. Występuje tu zatem „świat Jana Długosza”, przy którego eksploracji na szczególną uwagę zasługują zagadnienia źródłoznawcze. Dalej idzie „świat Jagiellonów”. W jego obrębie pojawia się szereg preferowanych przez Siostrę obszarów tematycznych – Jagiellonki, wykształcenie monarchów, kultura dworska itd., ale rysuje się także ewentualność innych ciekawych „podróży” po Polsce i krajach ościennych w XV-XVI w.

Wiele tematów prac pojawiających się na seminarium Siostry łączyło się z rozbiorem klasycznych dzieł historiografii średniowiecznej, tak powszechnej (Orderyk Vitalis, Thietmar, Kosmas, Nestor), jak i utworów polskich (Gall Anonim, Wincenty Kadłubek, Janko z Czarnkowa). Spotykamy też tematy o haśle wywoławczym „krąg ludzi i spraw św. Wojciecha”, z dziejów zakonów, nauk pomocniczych historii oraz inne, czasem – jak to się zdarza na prawie każdym seminarium – odbiegające od problematyki dominującej w zespole prac.

W serii rozpraw magisterskich powstałych na seminarium Siostry Profesor Urszuli Borkowskiej uderza wysoki procent prac reprezentujących znaczące lub wybitne rezultaty badawcze i świetny warsztat historyczny. Świadectwem tego pozostaje między innymi przyznanie wielu z nich prestiżowej Nagrody im. Prof. Stanisława Herbsta. Partie rozpraw magisterskich z omawianego seminarium były publikowane w różnych wydawnictwach naukowych lub stanowiły podstawę publikacji na zmodyfikowany temat. Wiele takich tekstów kwalifikuje się nadal do druku. Dotyczy to również całych bloków tematycznych, a zwłaszcza poświęconego Janowi Długoszowi i jego dziełu. Ślad niektórych prac podjętych i ukończonych na zajęciach Siostry

odnaleźć można w sytuacjach dość nieoczekiwanych. Gdy na przykład stykamy się z książkami Anny Brzezińskiej, wziętej autorki powieści z gatunku *fantasy*, warto wiedzieć, iż zamknęła ona swe studia historyczne na KUL znakomitą rozprawą magisterską napisaną właśnie na seminarium Siostry Borkowskiej¹⁵, a traktującą o magii na dworze Jagiellonów.

Dzieło nauczycielskie Siostry zwieńczyły oczywiście doktoraty i druk rozpraw doktorskich jej uczniów. W bliskiej przyszłości rysują się też habilitacje jej uczniów. Nie zapominajmy przy tym, iż seminarium doktoranckie wyrosło tu organicznie i wyrasta nadal z magisterskiego i że pierwsze publikacje uczniów Siostry, którzy podjęli karierę naukową, wiązały się właśnie z tematami prac magisterskich. Warto dodać, iż Siostra Profesor dokładała wszelkich starań, aby dobrze zapowiadającym się studentom, następnie zaś uczniom zatrudnionym w katedrze, pomóc w uzyskaniu stypendiów na uczelniach zagranicznych, zapewnić możliwość prowadzenia zagranicznej kwerendy, kontakty naukowe i udział w znaczących imprezach.

Skądinąd w szerszych ramach życia Instytutu i uniwersytetu poznawaliśmy Siostrę Profesor Urszulę Borkowską właśnie jako gorącą orędowniczkę interesów studentów i młodszych pracowników naukowych. We wszystkich wspomnianych rolach miała w końcu stanąć wobec tak trudnych dla niej, jak i dla kolegów z jej generacji, problemów łączących się z aktualną reformą studiów uniwersyteckich.

* * *

Wśród przyjaciół Siostry Profesor znana jest jej pasja podróżowania i poznawania nowych krain i kultur. Zapał podróżniczy idzie tu w parze z pragnieniem obcowania z przeszłością w pozostawionych zabytkach. W 1993 r. Siostra Profesor miała możliwość spełnienia jednego ze swoich marzeń ściśle związanych z jej zainteresowaniami kulturą starożytną. Dokonując wraz grupą swoich studentów objazdu południowych Włoch, zwiedziła Paestum, Pompeje, Herkulanum, Eleę, a także szereg miejscowości położonych wzdłuż wybrzeża amalfijskiego, gdzie zachowały się unikalne arcydzieła średniowiecznej sztuki komasków. W 1997 r. dane było Siostrze urzeczywistnić inne marzenie. Na zaproszenie swojej uczennicy, Bogusławy Sakowicz, odbyła podróż do Meksyku, podążając śladami cywilizacji Majów i Azteków.

Od momentu podjęcia studiów anglistycznych Siostra Profesor pozostaje miłośnikiem cywilizacji Wysp Brytyjskich. Wielokrotne pobyty po drugiej stronie Kanału La Manche pozwoliły jej dobrze poznać dziedzictwo kulturowe tego regionu oraz posiąść wszechstronną znajomość dziejów Anglii i Irlandii. Zaowocowały także nawiązaniem wielu cennych kontaktów, wśród których szczególnie miejsce zajmuje długoletnia przyjaźń z Brendą Bolton.

* * *

¹⁵ W 1996 r. autorka otrzymała za nią Nagrodę im. Prof. Stanisława Herbsta.

CZ. DEPTUŁA, P. KRAS

Każdemu, kto miał okazję poznać osobiście Siostrę Profesor Urszulę Borkowską, dane było doświadczyć jej otwartości w nawiązywaniu kontaktów i zyczliwości w dzieleniu się swoją wiedzą. Liczba autorów, którzy odpowiedzieli na zaproszenie Komitetu Organizacyjnego i nadesłali swoje teksty, jest najlepszym świadectwem ogromnego szacunku, jakim cieszy się nasza Jubilatka w środowiskach naukowych zarówno polskich, jak i europejskich.